

TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E
BURSA KADIN VAKIFLARI (1839-1923)¹

Ali SARIKOYUNCU², Dilara SARIOĞLU³

ÖZ

Vakıf sözcüğü Arapça olup, durdurmak, alıkoymak anlamlarını içerir. Bir diğer ifadesiyle vakıf, bir mülkü insanların faydası için süreklilik gösteren bir şekilde ayırmaktadır. Vakfın gaye ve amaçlarının belirtildiği resmi belgelere de "Vakfiye" denir. Vakfiyelerde; vakıf kuran kişinin adı, şanı, vakfedilen malların veya paranın miktarı, cinsi ve özellikleri, bunların geliri ile yapılacak işler belirtilir.

Vakfın ilk defa ne zaman ortaya çıktığı kesin olarak bilinmemekle birlikte; İslam dini ile önem ve değer kazanmış bir kurumdur. Türkler, İslamiyet'i din olarak seçtikten sonra bu kurum onlar için daha önemli hale gelmiştir. Kurdukları pek çok vakıf müessesesi ile topluma hizmet vermişlerdir.

Tarihimizin her döneminde erkeğinin yanında yer alan Türk kadını, kurdukları vakıf müesseseleriyle sosyal, kültürel ve sağlık alanlarında yardımlaşma ve dayanışmanın sağlanmasında örnek olmuşlardır. Selçuklu'dan günümüze pek çok kadınının vakıf kurduğunu araştırdıkça öğreniyoruz.

¹ Bu çalışma, Dilara SARIOĞLU'nun, "Kadın Vakıfları: Bursa Örneği (1789-1923)" (Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya-2018) adlı yayınlanmamış yüksek lisans tezinden yararlanarak hazırlanmıştır.

² Prof. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, Tarih Bölümü, alisarikoyuncu@dpu.edu.tr

³ Tarih Uzmanı, dlrsarioglu@hotmail.com

Ancak bu konuda yapılan araştırmaların yeterli olduğu söylenemez. Bu sebeple "Bursa Kadın Vakıfları" konusu seçilmiştir. Çalışmamızda belirtilen zaman sürecinde konu araştırılıp incelenecektir.

Makalemiz, Vakıflar Genel MüdürlüĐü arşivo belgeleriyle vücut bulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Vakıf, Kadın, Dayanışma, Yardımlaşma, Bursa.

**FROM TANZIMAT TO REPUBLIC
BURSA WOMEN FOUNDATIONS (1839-1923)**

ABSTRACT

The word foundation is in Arabic and includes the meaning of stop and abstinence. In other words, the foundation separates a property in a continuous manner for the benefit of people. Official documents specifying the aims and objectives of the foundation are also called "Vakfiye". In the deed of trust; the name of the person who established the foundation, the title, the amount, type and characteristics of the goods or money, their income and the work to be done are indicated.

While it is not known exactly when the foundation first appeared; it is an institution that has gained importance with Islamic religion. After the Turks chose Islam as a religion, it became more important for them. They have served the community with many foundation institutions.

The Turkish woman, who was with her man in every period of our history, was an example in the provision of solidarity and cooperation in the social, cultural and health fields with the foundation institutions they established. We learn from the Seljuks to present day that many of our women have established a foundation.

However, it cannot be said that the studies conducted on this subject are sufficient. For this reason, Bursa Women Foundation was chosen. In our study, the subject will be researched and examined in the mentioned time period.

Our article is formed by archive documents of General Directorate of Foundations.

Key Words: Foundatino, Women, Solidarity, Assistance, Bursa.

GİRİŞ

Vakıf İslamiyet ile birlikte gelişmiş, bütün İslam ülkelerinin sosyal, ekonomik ve kültürel hayatında son derece etkili olmuştur. Mekke ve Medine’de ortaya çıkan İslamiyet, kısa sürede çok farklı kültürlerin mevcut olduğu geniş coğrafyalara yayılmış, İslam medeniyeti bu coğrafyalarda teşekkül etmiştir (Yediyıldız, 2012: 480).

Kuran-ı Kerim’de doğrudan vakıf kelimesi geçmemektedir. Buna karşın Kuran-ı Kerim’de böyle bir hayır müessesesinin gelişmesine vesile olacak kurumlar mevcuttur. Bunlar, sadaka ve teberra sözcükleridir. Çünkü vakıf kurumunda sadakanın devamlılığı söz konusudur. Bu bakımdan vakıf da sadaka-i cariye içinde kabul edilir. (Kazıcı, 2003: 60-61; Sarıoğlu, 2018: 15). Kuran-ı Kerim’de de sadaka ile ilgili pek çok ayet bulunmaktadır. Bunlardan üç tanesini örnek olarak sunuyoruz: “Siz hayır işlerinde yarışın” (el-Bakara 2\148). “Mallarını gece ve gündüz, gizli ve açık hayra sarf edenler var ya, onların mükafatları Allah katındadır” (el-Bakara 2\27). “Ey iman edenler! Ruku edin, secdeye kapanın, Rabbinize ibadet edin, hayır işleyin ki kurtuluşa eresiniz” (el-Hac 22\77).

Kuran-ı Kerim ayetleriyle ilişkilendirilebilen vakıf hukuki açıdan Hz Muhammed (sav)’in ve sahabenin uygulamalarına dayandırılmıştır. Bu yüzden olmalıdır ki bütün vakfiyelerde hadisler zikredilmiştir. Bahaeddin Yediyıldız’ın da belirttiği gibi tarih boyunca hemen hemen bütün vakfiyeler de zikredilen hadisler vakfın sürekliliği ve bağlayıcılığı gibi kavramları içerir. Dolayısıyla sadaka ve sadaka-i cariye hadisleri İslam vakfının temellendirilmesinde ve gelişip yayılmasında büyük rol oynamıştır (Yediyıldız, 2012: 480).

Kurulan vakfın hangi şartlara göre hizmet vereceğini gösteren belgeye ise “vakfiye” denir. Vakfın gaye ve amacı da vakfiyelerde belirtilir. Vakfiye vakıflara varlık veren resmi belgelerdir. Vakfiye vakfı kuran kişinin adı, sanı, vakfedilen malların veya paranın miktarı, nevi ve evsafi bunların geliri, yapılacak işler ve bunun gibi gerekli hususlar vakfiyelerde yazılıdır (Kunter, 1939: 18). Bahaeddin Yediyıldız vakfiyeyi; “vakıfname, vakfın (vakfı kuran kişi) vakfın teşekkülü ve işleyişi hususunda tanzim ettiği hüküm ve kaideleri ve bunların kadı tarafından tescilini ihtiva eden hukuki bir vesika olarak tanımlamaktadır (Yediyıldız, 2003: 4).

Vakıf müessesesi Hicri üçüncü asrın (Miladi dokuzuncu asrın) ikinci yarısında hukuki olarak gelişimini tamamlamıştır. İslamiyet'i din olarak seçen Türkler ile birlikte iyice yaygınlaşmıştır. Çünkü Selçuklu ve Osmanlı'da hemen hemen bütün hizmetler vakıflar aracılığıyla yapılıyordu. Bundan dolayı Batılılar, Selçuklu ve Osmanlı için "Vakıflar Cenneti" ifadesini kullanmışlardır (Ertem, 2011: 34).

Özette de belirtildiği üzere, erkeklerin yanı sıra kadınlar da hayır işleriyle ilgileniyorlardı. Selçuklu Sultanı II. Gıyasettin Keyhüsrev (1221-1246)'in annesi Mahperi Hatun Kayseri'de medrese, cami, türbe ve hamamdan oluşan Huand Hatun Külliyesi'nin yaptırmıştır. Diyarbakır Hani ilçesinde bulunan Hatuniye Medresesi, Hasankeyf'te Zeynebiye Zaviyesi Selçuklu Beylerinden Necmettin Alp'in eşi Zeynep Hatun tarafından yaptırılmıştır. Ayrıca Sivas Divriği'deki Darüşşifa Divriği Mengücekli Beyi Ahmet Şah'ın eşi Melike Turan tarafından yaptırılmıştır (Durukan, 1988: 19-21).

Osmanlı'da da öncelikle valide sultanlar, padişah eşleri ve kızkardeşleriyle karşılaşırız. Hayır işleriyle uğraşan hanım sultanlar deyince; Hafza Sultan, Hürrem Sultan, Nurbanu Valide Sultan, Safiye Sultan, Mahpeyker Kösem Sultan, Hatice Turan Sultan, Mihrişah Sultan, Bezm-i Alem Valide Sultan, Mihrimah Sultan ve daha niceleri akla gelmektedir (Sarıoğlu, 2018: 20-34).

Hayırsever Osmanlı yönetici eşlerinden ilki Nilüfer Hatundur. Orhan Gazi (1326-1361)'nin eşi olan Nilüfer Hatun, Bursa'da bir tasavvuf tekkesi, bir cami ve bir köprü yaptırmıştır. Yine II. Beyazıt (1481-1412)'in cariyesi Gülruh; Akhisar'da bir cami ve imaret kurmuş ayrıca Aydın'da da iki cami inşa ettirmiştir (Singer, 2004 104-105).

Kısaca haklarında bilgi sunduğumuz yönetici anneleri, eşleri ve kızlarının yanı sıra Bursa kadınları gibi pek çok Osmanlı yurttaşı kadın da hayır işleriyle ilgilenmişler, vakıflar kurmuşlardır.

1. VAKİFELER VE KURUCULARI

1.1. Osman Bey Kızı Şerife Ayşe Vakfı

Kavaklı Mahallesi sakinlerinden Ayşe Hanım vakfını H. Zilkade 1272-M. 14 Temmuz 1856 tarihinde kurmuştur. İki yüz elli kuruluşu

bağışlayan vakife paranın faize verilmesini istemiştir. Bu meblağın bir miktarının kendisinin yaptırdığı minberde imam-hatip olan kişiye verilmesini kalanın da vakfın muhasebesi ve diğer harcamalarına ayrılmasını şart koşmuştur. Mütevelli Mehmed Efendi oğlu Hafız İbrahim Efendidir. Ayşe Hanım camiye mütevelli olan kişinin vakfına de mütevelli olmasını şart koşmuştur.(VGMA, Dftr. No: 582\2, sf. 376, sr. 283; Sarioğlu, 2018: 39)

1.2. Hacı Osman Efendi Kızı Zehra Hanım Vakfı

Zehra Hanım'ın vakfı H. 17 Zilhicce 1329 (M. 09 Aralık 1911) tarihlidir. İkamet ettiği Umurbey Mahallesi'nde bulunan dokuz oda ve bir mutfaktan oluşan evini bağışlamıştır. Evin kullanımı hayatta olduğu müddetçe Zehra Hanım'da olacaktır. Onun vefatından sonra ev, mütevelli olarak belirlen Hacı Mehmed oğlu Hafız Ahmed Efendi tarafından kiraya verilecektir. Gelir ile mevlid okutulacak, müezzine para verilecektir. (VGMA, Dftr. No: 606, sr.192, sr. 245; Sarioğlu, 2018: 39)

1.3. İbrahim Kızı Emine Hatun Vakfı

Sahip olduğu imkan ile hayır işi yapmak isteyen bir başka kişi Emine Hanımdır. Hoca Taşkın Mahallesi'nde oturan Emine Hanım'ın vakfı H. 10 Şevval 1308 (M. 09 Mayıs 1891) tarihinde kurulmuştur. Üç oda, bir sofa ve dut bahçesinden oluşan evini bağışlamış ve burasının Sadiye Dergahı yapılmasını istemiştir. Vakfın mütevellisi ise arazi kalemi katibi Mehmed Selameddin Efendidir. Dergaha bakma görevinin oğlunda olmasını isteyen Emine Hanım onun ölümünden sonra padişahın mevki vermesiyle şeyh olan birinin vakfa mütevelilik yapmasını şart koşmuştur. (VGMA, Dftr. No: 601, sr.162, sr. 212; Sarioğlu, 2018: 39)

1.4. Abdullah Oğlu İsmail Kızı Şerife Zeyneb Vakfı

Veled-i Hariri Mahalesi sakinlerinden Zeynep Hanım iki odalı evini bağışlamıştır. Vakıf H. 01 Zilkade 1275 (M. 03 Haziran 1859) tarihlidir. Vakfiyeye göre ev Nakşibendi zaviyesi olacaktır. Ayrıca Zeyneb Hanım yaşadığı müddetçe evi kullanacak ve mütevelli olacaktır. Onun ölümünden sonra mütevelilik görevini zaviyedeki şeyhlerden

birisi devam ettirecektir. (VGMA, Dftr. No: 2163, sr. 23, sr. 16; Sarıoğlu, 2018: 40)

1.5. Mustafa Efendi Kızı Hatice Hanım Vakfı

Vakıf H. 22 Cemaziye'l-evvel 1329 (M.29 Ekim 1916) tarihlidir. Kendisine ait üç dükkan ve otuz adet Osmanlı Lirası'nı bağışlayan Hatice Hanım dükkanların kiraya, paranın ise faize verilmesini istemiştir. Her Cuma Yasin, her gece bir sure okunmasını şart koşturmuştur. Hatice Hanım bunun için otuzar kuruş ayırmıştır. Ayrıca Hasan Paşa Camii imam-hatibine de altmış kuruş verilmesini istemiştir. Bunlardan kalan meblağı mütevellî gerekli işlere harcayacaktır. Vakfın mütevellîsi Hatice Hanım olacaktır. Vefatından sonra bu görev için ölümüne kadar büyük kızını daha sonra ikinci kızını belirlemiştir. (VGMA, Dftr. No: 608\1, sr. 255, sr. 277; Sarıoğlu, 2018: 41)

1.6. Hacı İbrahim Efendi Kızı Havvazinet Hanım Vakfı

Veziri Mahallesi'nde oturan Havvazinet Hanım aynı zamanda Düyun-ı Umumiye eski muhasebecisi Hacı Mustafa Efendi'nin eşidir. Kendisine ait iki oda, bir sofa ve bir mutfaktan oluşan evini vakfetmiştir. Kuruluşu H. 25 Zilkade 1322 (M. 31 Ocak 1905) tarihidir. Şart olarak ise güzel ezan okuyan bir kişinin cami imam-hatibi tarafından müezzinliğe getirilmesini koşturmuştur. Süleyman Efendi'nin de mütevellî olmasını istemiştir. (VGMA, Dftr. No: 607, sr. 261, sr. 389; Sarıoğlu, 2018: 42)

1.7. Emin Efendi Oğlu Tefik Efendi ile Eşi Hacı Ali Kızı Fatma Zehra Hanım Vakfı

Karı koca tarafından kurulan vakıf için Velednalbend (Nalbantoğlu) Mahallesi'nde bulunan üç oda, bir sofa, bir hamam, bir mutfak ve bir kilerden oluşan evin yanı sıra dut ve kestane bahçesi bağışlanmıştır. Ev ve bahçeler kiraya verilecektir. Bu malların kullanım hakları Tefik Efendi ve Zehra Hanım'da olacaktır. Ölümünden sonra bu hak evlatlarına aittir. Kira geliri ise Kaşıkçıoğlu Medresesi'nin tamirine harcanacaktır. Mütevellî olarak belirlenen kişi Süleyman oğlu İbrahim Ağadır. Eğer soylarında kimse kalmazsa güvenilir biri mütevellî

olacaktır. Vakfiye H. 08 Safer 1319 (M. 26 Mayıs 1901) tarihlidir. (VGMA, Dftr. No: 599, sr. 29, sr.10; Sarıoğlu, 2018: 42) (Bknz. Ek-1)

1.8. Esad Ağa Kızı Emine Hanım Vakfı

Veled'i Hariri Mahallesi'nde oturan Emine Hanım Mecnun Dede Mahallesi'nde bulunan iki oda ve bir sofadan oluşan evini mahalle cami imam-hatibinin oturması şartıyla bağışlamıştır. H. 19 Şevval 1317 (M. 19 Şubat 1900) tarihinde kurulan vakfın mütevellisi ise Ahmed oğlu Yusuf Ziyaidin Efendidir. (VGMA, Dftr. No: 593, sr. 17, sr. 17; Sarıoğlu, 2018: 43) (Bknz. Ek-2)

18

İİBF Dergi
37/2
Aralık
December
2018

1.9. Murad Kızı Ayşe Hanım Vakfı

Bir başka hayırsever kadın ise Ayşe Hanımdır. Nalbantoğlu Mahallesi'ndeki evini vakfeden Ayşe Hanım buranın kiraya verilmesini istemiştir. Kira gelirinin bir kısmıyla evin tamiri yapılacak, yirmi kuruşu da mütevelliyeye verilecektir. Ayrıca camide iki hafız sevabı vakıf kurucusunun ailesine gönderilmek üzere Kuran-ı Kerim okuyacaklardır. Bu iş için hafızlara yüzer kuruş ayrılmıştır. Vakfa mütevelliliği Ayşe Hanım yapacaktır. Kendisinden sonra uygun bir kişi bu göreve getirilecektir. Vakfiye H. 20 Şevval 1309 (M. 17 Mayıs 1892) tarihlidir. (VGMA, Dftr. No: 2163, sr. 140, sr. 109; Sarıoğlu, 2018: 43) (Bknz. Ek-3)

1.10. Abdülkadir Kızı Hatice Vakfı

Hatice Hanım'ın biri Zeyniler diğeri ise Havace Taşkın (Hoca Taşkın) Mahallesi'nde iki meyve bahçesi bulunmaktadır. Bu iki bahçe H. 15 Muharrem 1259 (M. 16 Şubat 1843) tarihinde bağışlanmıştır. Hatice Hanım paraları peşin alınarak bahçelerin kiraya verilmesini istemiştir. Kira gelirinin fazlası, mahalledeki Halvetiye zaviyesindeki fakir dervişlerin yemek masraflarını karşılamak için kurulan vakfa verilecektir. Bu vakfın mütevellisi Hatice Hanım'ın vakfının da mütevellisi olacaktır. Faize yatırılan kalan paranın geliri de aynı zaviyedeki fakir dervişler için harcanacaktır. (VGMA, Dftr. No: 2163, sr. 75, sr. 63; Sarıoğlu, 2018: 44) (Bknz. Resim-1)

1.11. Mustafa Kızı Hatice Hanım Vakfı

Karakadı Mahallesi'nde oturan Hatice Hanım aynı mahallede bulunan dükkanını vakfetmiştir. H. 10 Şaban 1309 (M. 09 Mart 1872) tarihli vakfiyeye göre dükkan kiraya verilecektir. Gelirin bir kısmı ile dükkanın bakımına harcanacaktır. Mütevellilik görevi için yirmi kuruluş verilecektir. Her sene Ramazan'da Darbhane Mahallesi Camii hafızı hatim indirecektir. Bunun için hafıza yüz kuruluş ödenecektir. Bütün bu harcamalardan kalan para ise cami tamiri için kullanılacaktır. (VGMA, Dftr. No: 2163, sr. 139, sr. 108; Sarioğlu, 2018: 44) (Bknz. Resim-2)

1.12. Mustafa Kızı Ümmügülsüm Vakfı

Doğanbey Mahallesi sakinlerinden Ümmügülsüm Hanım aynı mahallede iki oda, bir sofa, bir mutfak ve bir fırından oluşan evini kiraya verilmesi şartıyla bağışlamıştır. Gelir aynı mahallede bulunan Sadiye zaviyesinin masrafları için harcanacaktır. Yine aynı zaviyenin şeyhlerinden Mustafa Haydar Efendi müteveli olacaktır. Onun ölümünden sonra başka bir şeyh bu göreve getirilecektir. Vakıf H. 05 Zilhicce 1270 (M. 29 Ağustos 1854) tarihinde kurulmuştur. (VGMA, Dftr. No: 2163, sr. 101, sr. 92; Sarioğlu, 2018: 45)

1.13. Mehmed Ali Paşa Kızı Zeyneb Hatun Vakfı

H. 11 Rebiülahir 1285 (M. 31 Temmuz 1868) tarihinde kurulan vakıf için Zeynep Hanım on iki karavana, yüzlük Mecidiye Altını ve üç adet Beyaz Yirmilik bağışlamıştır. Öncelikle altınlar faize yatırılacaktır. Faiz geliri önemli işler için harcanacaktır. Kalan para ise dergaha ayrılacaktır. Karavanalar ile fakir dervişlere yemek dağıtılacaktır. Ayrıca her sene Muharrrem ayında vefat edenler için Kuran-ı Kerim okunacaktır. Postnişin Kaygulu Halil Efendi müteveli olacaktır. Onun ölümünden sonra dergahtaki postnişin bu göreve devam edecektir. (VGMA, Dftr. No: 2163, sr. 81, sr. 72; Sarioğlu, 2018: 45)

1.14. Mustafa Ağa Kızı Saide Hanım Vakfı

Bedreddin Mahallesi'nde oturan Saide Hanım kendisine ait üç bölüm doğramacı dükkanını vakfetmiştir. Kiraya verilen dükkanların

gelirleriyle onların bakımları yapılacaktır. Her sene Ramazan'da camide hatmi şerif okunacaktır. Bunun için hafıza elli kuruş, mütevellilik görevi için yirmi kuruş verilecektir. Bu harcamalardan kalan miktar ise cami imam-hatibinin olacaktır. Müteveli Saide Hanım olacaktır. Ölümünden sonra evlatlarından herhangi birinin müteveli olmasını istemiştir. Vakfiye H. Rebiülahir 1309 (M. 29 Kasım 1891) tarihlidir. (VGMA, Dftr. No: 601, sr. 187, sr. 246; Sarıoğlu, 2018: 46)

1.15. Mehmed Kızı Şerife Azime Vakfı

20

İİBF Dergi
37/2
Aralık
December
2018

Vakıf H. 25 Recep 1268 (M. 16 Mayıs 1852) tarihinde kurulmuştur. Vakfiyeye göre Azime Hanım beş yüz kuruşunu bağışlamıştır. Faize yatırılacak paranın gelirinden yetmiş beş kuruş ile zaviyeye kandil yağı alınacaktır. Hayatta olduğu müddetçe Hafız Mehmed Şevki Efendi müteveli olacak. Ondan sonra zaviyeden birisi bu göreve getirilecektir. (VGMA, Dftr. No: 1588, sr. 12, sr. 2; Sarıoğlu, 2018: 46)

1.16. Mehmed Emin Kızı Şerife Ümmügülsüm Vakfı

Ümmügülsüm Hanım vakfı için altı yüz kuruş bağışlamıştır. Para faize yatırılacaktır. Her sene Reiülevvel'in on ikinci gecesi mevlit okunacak. Mevlit için dağıtılacak şeker ve şerbetler paradan gelen faizle alınacaktır. Ramazan'da, sevabı önce Hz. Muhammed'e sonra da ailesine gönderilmek üzere Kuran-ı Kerim hatmedilecektir. Okuyan kişiye bir miktar para verilecektir. Eğer bu masraflar karşılandıktan sonra faizden para kalır ise mahalledeki zaviyeye gönderilecektir. Müteveli olan Hafız Mehmed Şevki Efendi'nin ölümünden sonra bu göreve gelen kişinin herhangi bir para almadan mütevellilik yapmasını istenmiştir. Vakıf H. 17 Cemaziyelahir 1269 (M. 28 Mart 1853) tarihlidir. (VGMA, Dftr. No: 1588, sr. 52, sr. 7; Sarıoğlu, 2018: 46)

1.17. Abdullah Kızı Zeyneb Hatun ve Mahbube Hanım Vakfı

İki arkadaş tarafından kurulan bu vakıfta hayırseverler bin kuruş bağışlamıştır. Bu meblağ faize yatırılacaktır. Mahalledeki zaviyede bir Yasin, üç İhlas ve bir Fatıha okunacaktır. Burada dağıtılacak şeker ve şerbet için yüz elli kuruş ayrılmıştır. Bu masraflardan sonra kalacak olan para zaviye için kullanılacaktır. Müteveli Hafız Mehmed Şevki

Efendi'den sonra zaviyeden bir kişinin bu göreve getirilmesi istenmiştir. Vakfiyeye göre kuruluş H. 05 Safer 1269 (M. 17 Kasım 1852) tarihinde gerçekleşmiştir. (VGMA, Dftr. No: 1588, sr. 43, sr. 6; Sarıoğlu, 2018: 47)

1.18. Mehmed Emin Efendi Kızı Şerife Selime Hanım Vakfı

Vakıf H. 05 Şevval 1284 (M. 30 Ocak 1868) tarihlidir. Selime Hanım Helvacı Ali Mahallesi'nde oturmaktadır. Gökdere'de bulunan kahvehanelerini vakfetmiştir. Öncelikle dükkanlar kiraya verilecektir. Helvacı Ali Mescidi'nde kadınlara vaaz verilecektir. Bunun için görevlendirilen kişiye on iki kuruş ödenecektir. Tavukpazarı Mescidi'nde her gün öğle vakti bir kişi Kuran-ı Kerim'den bir sure okuyacaktır. Sevabı Selime Hanım'ın kendisine ve ailesine gönderilecektir. Bunun için de yine on iki kuruş ayrılmıştır. Aynı mescitte Cuma namazı için yer yapılmasını, namazı kıldırın kişiye de üç kuruş verilmesini istemiştir. Ayrıca mescidin tuvaletinin bakımı için bir kişinin tutulup üç kuruş ödenmesini de belirtmiştir. Mütevellî her sene Rebiülevvel'de mevlid ve üç hatm-i şerif okutturacaktır. Sevabı Hz. Muhammed'e gönderilecektir. Son olarak mütevellî olarak Selime Hanım'ın eşi Mehmed Esad Efendi görevlendirilmiştir. Görev karşılığı senelik dört kuruş alacaktır. Mütevellîlik Selime Hanım'ın ailesinden olan kişilerle devam edecektir. (VGMA, Dftr. No: 2163, sr. 39, sr. 31; Sarıoğlu, 2018: 47) (Bknz. Resim-3)

1.19. Mehmed Kızı Ragibe Hanım Vakfı

Vakfı Şerif Mahallesi'nde oturan Ragibe Hanım kendine ait olan evini bağışlamıştır. Ev beş oda, iki sofa, bir kiler, bir mutfak ve ahırdan oluşmaktadır. Vakıf H. 05 Zilhicce 1284 (M. 29 Mart 1868) tarihinde kurulmuştur. Ragibe Hanım şart olarak evinde kendisinin oturmasını koşturmuştur. Ölümünden sonra Mevlevî Dergahı'nda şeyh olan kişi mütevellî olacaktır. Yirmi kuruştan kiraya verilecek olan evin masrafı bu parayla karşılanacaktır. (VGMA, Dftr. No: 2163, sr. 88, sr. 79; Sarıoğlu, 2018: 48)

1.20. Ahmed Kızı Fatma Hanım Vakfı

Fatma Hanım Veled-i Yaniç Sementi'nde dervişlerin kaldığı beş oda, iki mutfak, bir ahır, bir şadırvan ve yaklaşık iki dönüm kadar meyve

bahçesinden oluşan evini vakfetmiştir. Evin kiraya verilmesini isteyen Fatma Hanım bu gelir ile Kaygulu Tekkesi'nin tamir işlerinin görülmesini ve fakirlerin yemek masraflarının karşılanmasını istemiştir. Tekkenin postnişini olan eşi şeyh Kayguluzade Hasan Efendi mütevellî olacaktır. Onun vefatından sonra tekke postnişini olan kişi görevi devam ettirecektir. Vakfiye H. 21 Cemaziyelevvel 1287 (M. 18 Ağustos 1870) tarihlidir. (VGMA, Dftr. No: 2163, sr. 88, sr. 80; Sarıoğlu, 2018: 48)

2. VAKİFELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

22

2.1. Sayısal Değerlendirme

İİBF Dergi
37/2
Aralık
December
2018

Bursa merkezinde kurulan 20 adet vakıf tespit edilmiştir. Bunlardan kadınların tek başına kurduğu vakıf sayısı 18 tanedir. 1 tanesi karı koca (Emin Efendi Oğlu Tevfik Efendi ile Eşi Hacı Ali Kızı Fatma Zehra Hanım Vakfı) bir diğeri de iki arkadaş (Abdullah Kızı Zeyneb Hatun ve Mahbube Hanım Vakfı) tarafından kurulmuştur.

Tablo 1: Vakfın Kuruculara Göre Dağılımı

Vakfın Kim İle Kurulduğu	Sayı
Kadınların Kendilerinin Kurduğu Vakıflar	18
Karı Koca Birlikte Kurulan Vakıflar	1
Arkadaş İle Birlikte Kurulan Vakıflar	1

2.2. Vakfedilen Mal ve Mülkler

Kadınların kurdukları vakıflarda bağışladıkları mal ve mülklere baktığımızda şu hususlar tespit edilmiştir:

10 kişi evini bağışlamıştır. Bu kişilerden bir tanesi eviyle birlikte kestane ve dut ağaçlarından oluşan bahçesini de vakfetmiştir. Bu kadınlardan 3 tanesi evlerinin kiraya verilmesini istemişlerdir. 3 tanesi yaşadıkları müddet evlerini kullanacaklardır. Vefatlarından sonra evlerinin kiraya verilmesini şartını koymuşlardır. 1 kadın evinin zaviye yapılmasını bir diğeri ise ölümünden sonra evinin zaviye yapılmasını istemiştir. 1 kadının şartına göre evinde imam-hatip oturacaktır.

5 kadın para bağışlamıştır. Hepsi paralarının faize yatırılmasını istemişlerdir. Ayrıca bu beş kadından bir tanesi parayla birlikte kendine ait dükkanını da vakfetmiştir. Altın bağışlayan bir kadın ise fakir dervişlere yemek dağıtılması için karavanalar bağışlamıştır.

4 tane dükkan vakfedilmiştir. Bunlardan biri doğramacı biri kahvehanedir. Dükkanların hepsi kiraya verilecektir.

2 bahçe bağışlanmıştır. Biri dut ve kestane diğeri meyve bahçesidir. Meyve bahçesi kiraya verilecektir. Diğer bahçe ise vakfedenin kullanımında olup onun ölümünden sonra kiraya verilecektir.

Tablo 2: Bağışlanan Mal ve Mülk Dağılımı

Bağışlananların Cinsi	Sayı
Ev Bağışlayan Kişi	10
Para Bağışlayan Kişi	5
Dükkan Bağışlayan Kişi	4
Bahçe Bağışlayan Kişi	2
Altın Bağışlayan Kişi	1

2.3. Yapılması İstenen Hizmetler

Kadınların yapılmasını istedikleri hizmetlerin ağırlıklı olarak dini olduğunu görüyoruz.

9 kadın mevlit, Kuran-ı Kerim hatmedilmesi, Hatmi Şerif istemişlerdir. Bu kadınlardan 2 tanesi (Mehmed Emin Kızı Şerife Ümmügülsüm Vakfı, Abdullah Kızı Zeyneb Hatun ve Mahbube Hanım Vakfı) cemiyetten sonra şeker ve şerbet dağıtılmasını da istemişlerdir.

5 kadın bir zaviye veya tekke için para ayırmışlardır. 2 kadın fakir dervişlerin yemek masraflarını karşılamışlardır. 1 kadın ise bunun için karavana vakfetmiştir.

2 kadın imam-hatibe para verilmesini istemiştir.

1 kadın cami onarımına para bağışlamıştır.

1 kadın kadınlara vaaz verilmesi, camide Cuma namazına yer yapılması, cami tuvaletinin bakımı için para ayırmıştır.

1 kadın cami aydınlatmasında kullanılan kandil yağı için para vakfetmiştir.

1 kadının şartına göre ev ve bahçelerinden gelen gelir bir medresenin tamiri için harcanacaktır.

Tablo 3: Yapılan Hizmetlere Göre Dağılım

Yapılan Hizmetler	Sayı
Mevlit, Kuran-ı Kerim İsteyenler	9
Tekke ve Zaviye İçin Para Ayıranlar	5
Fakir Dervişlerin Yemek Masrafları İçin Bağış Yapanlar	3
İmam-Hatibe Para Bağışlayanlar	2

2.4. Belirlenen Mütevelliler

20 vakıf arasında toplam 14 kadın müteveli seçiminde aile dışından birini tercih etmişlerdir. Bu kişiler de çoğunlukla din adamlarıdır. 5 kadın müteveli olarak bir hafızı görevlendirmişlerdir. 3 kadın ise bir dergah veya zaviye şeyhini seçmişlerdir.

4 kadın kendi vakfının mütevellisi olmuştur. Bu kişilerden 1 tanesi bu görevin evlatları tarafından devam ettirilmesini isterken diğeri kızlarını tercih etmiştir.

20 kadın arasında kocasını seçen sadece 1 kadın olmuştur.

Tablo 4: Müteveli Dağılımı

Mütevelliler	Sayı
Aile Dışından Müteveli Belirleyen Kadın Sayısı	14
Bir Din Adamını Müteveli Yapan Kadın Sayısı	8
Kendisi Müteveli Olan Kadın Sayısı	4

SONUÇ

İnsanın yaratılışında yardım ve iyilikte bulunma içgüdüğü de vardır. İnsanın bu yönü, ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarının karşılanmasıyla da yaşam bulur. Bireylerle başlayan bu yardımlaşma ve dayanışma duygusunun; topluma yayılmasıyla da “vakıf müesseseleri” ortaya çıkmıştır. Ancak bu kurum, İslam ülkelerinde dinden aldığı güçle büyümüş ve gelişmiştir. Kadın-erkek bütün Müslümanlar, yaptıkları hayır işlerini gerçekleştirirken “Sevdiğiniz şeylerden (Allah yolunda) harcamadıkça gerçek iyiliğe asla erişemezsiniz. Her ne harcarsanız Allah onu hakkıyla bilir.” (Al-i İmran 3\90) ayeti ile birlikte Kur'an-ı Kerim'deki hayır işlemeye teşvik eden diğer ayetlerini kendilerine rehber edinmişlerdir. Tarihimizde pek çok hayırsever, insan ihtiyaçlarının yanı sıra hayvanları da düşünerek sayısız vakıflar kurmuşlardır. Bu hayır kurumları içerisinde kadınların kurdukları vakıflar da vardır. Ancak bu kadın vakıflarını konu alan çalışmalar yok denecek kadar azdır. Yapılan çalışmalarda da ekseriye yönetici hanımlarının vakıfları ele alınıp değerlendirilmiştir.

Osmanlı'da kadın vakıfları denildiği zaman ilk karşımıza çıkan hanım ve valide sultanlardır. Oysa kurulan vakıflar sadece saray hanımlarıyla sınırlı değildir. Osmanlı kadını gücünün yettiği ölçüde hayırseverlikte bulunmuş, vakıflar kurmuşlardır. Böylece de topluma karşı olan sorumluluklarını yerine getirmişlerdir. Mütevazı araştırmamız neticesinde birçok “vakife” ile karşılaştık. 1839-1923 tarihleri arasında Bursa merkezinde 21 kadının 20 tane vakıf kurduklarını tespit ettik. Bu vakıflardan iki tanesi ortak kurulmuştur. Metinde de belirtildiği üzere Zehra Hanım kocası Tefvik Efendi ile; Zeyneb ve Mahbube Hanımlar'da birlikte kurmuşlardır.

Diğer taraftan “Değerlendirme” başlığı altında ifade edildiği üzere bağışlanan “11” ev sayısı, toplam vakıf sayısının yarısından fazladır. Yine kadınların müteveli seçiminde de özgür olduklarını tespit ettik. 21 kadın içinde bir kadın-Mehmed Emin Efendi kızı Şerife Selime Hanım- kocası Mehmed Esat Efendi'yi müteveli tayin etmiştir.

Ayrıca vakfiyelerde istenilen hizmetler ise; çoğunlukla hatip, mevlit, vaaz gibi dini ritüellerin yapılmasıyla ilgilidir. Bu arada ibadethanelerin tamir ve aydınlatılması, burada görev yapan imam-hatip, müezzin-kayyumlarla birlikte çalışanlara para verilmesi ve

ayrıca fakirlerin doyurulması ve onlara yardımda bulunulması gibi hizmetlerin de yapılması vakfiyelere şart olarak konulmuştur.

Sonuç olarak Bursalı kadınlar da kurdukları vakifelerle toplumun yararına hizmetler de bulunmuşlardır.

KAYNAKÇA

Alpgüvenç, Can (2009). *Hayırda Yarışan Hanım Sultanlar*, İstanbul: Kaynak Kitaplığı.

Davis, Fanny (2006). *Osmanlı Hanımı 1718'den 1018'e Bir Toplumsal Tarih*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Durukan, Aynur (1998). "Anadolu Selçuklu Sanatında Kadın Baniler". *Vakıflar Dergisi*, 27, 19-21.

Eraslan, Sibel (2011). *Kadın Sultanlar*, İstanbul: Timaş Yayınları.

Ertem, Adnan (2011). "Osmanlı'dan Günümüze Vakıflar" . *Vakıflar Dergisi*, 34, 34.

Kazıcı, Ziya (2003). *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*, İstanbul: Bilge Yayınları.

Kunter, H. Baki (1939). "Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel Bir Etüt". Cumhuriyet Matbaası, 18.

Pazan İbrahim (2011). *Padişah Anneleriyle Valide Sultanlar*, İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.

Sarıoğlu, Dilara (2018). "Kadın Vakıfları: Bursa Örneği (1789-1923)", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Kütahya.

Singer, Amy (2004). *Osmanlı'da Hayırseverlik Kudüs'te Bir Haseki Sultan İmareti*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Yediyıldız, Bahaeddin (2012). "Vakıf". *İslam Ansiklopedisi*, 42, 480.

Yediyıldız, Bahaeddin (2003). *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Yediyıldız, Bahaeddin (1985). "Vakıf İncelemerinde Metod Araştırmaları". *Vakıflar Haftası Dergisi* (8-9 Aralık 1984) *Konuşmalar-Tebliğler*, 16-18.

EKLER

Ek 1: Tevfik Efendi ile Eşi Fatma Zehra Hanım Vakfı

28

İİBF Dergi
372
Aralık
December
2018

Ek 2: Esad Ağa Kızı Emine Hanım Vakfı

Ek 3: Murad Kızı Ayşe Hanım Vakfı

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Bursa Kadın Vakıfları (1839-1923)

Resim 1: Hatice Hanım'ın Meyve Bahçesi ile Bitişik Emir Sultan Mezarlığı

Resim 2: Hatice Hanım'ın Masraflarını Karşladığı Darbhane Mahallesi Camii

Resim 3: Selime Hanım'ın Bağış Yaptığı Tavukpazarı Mescidi

SUMMARY

Various researches on the subject of women in the Ottoman Empire have been made and done. However, there are almost no studies on the Ottoman women's foundations. In the studies and researches, it was emphasized that the Ottoman woman did not have equal rights with men in society where they live and the reasons were examined. There are two reasons are shown. The first reason is should not work unless they have to. Secondly, it is stated that the places where they work are mostly households. However, in addition to women's learning of embroidery or Quran, women are also able to sell textiles at bazaar that they weave in their homes is shown as example. Nevertheless, this should not mean that they do not participate in production.

Apart from the examples given to women in their working life, they have been managers in foundation institutions, too. Women who could have been trusted in the foundations they have established were able to get loan and they able to rent their stores through foundations. In this respect, foundations have also been effective in women's participation in commercial life.

On the other hand, women were able to make various contributions to society through charities. They have contributed to the repair of a mosque, fountain or bridge. Assists are sometimes made to people in need. The poor dervishes were provided with food and the dowry expenses of the orphaned young girls were provided also. These examples show the variety of women's charity work through foundations.

From this perspective, it can be said that women's foundations have a two-way contribution to society. Firstly, the Ottoman woman, who wanted to eliminate the deficiencies in their environment and to take care of those who need help -as Bursa Women's Foundations example- made them through the foundations they established. Another points is, the aforementioned charity has been an important function for women to show their existence in society.

